

TIJORAT BANKLARI MOLİYAVIY BARQARORLIGINI MUSTAHKAMLASHDA ILG'OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASIDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI (MILLIY BANK MISOLIDA)

Norqo'chqorov Alisher Rozzoq o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

norkuchkorov95@bk.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19974332>

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash zamonaviy moliya tizimining uzluksiz va samarali faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Global moliyaviy bozorlarning integratsiyalashuvi, makroiqtisodiy beqarorlik, inflyatsion bosim, foiz stavkalari tebranishi hamda raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi bank tizimiga nisbatan risklarni sezilarli darajada oshirmoqda. Ushbu sharoitda tijorat banklarining kapital yetarliligi, likvidlikni boshqarish qobiliyati, aktivlar sifati va risk-menejment tizimlari moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bank tizimining barqarorligi asosan xalqaro prudensial standartlar asosida shakllantirilgan samarali nazorat va boshqaruv mexanizmlariga tayanadi. Xususan, Basel III talablariga muvofiq kapital yetarliligi ko'rsatkichlarining oshirilishi, yuqori sifatli birlamchi kapital ulushining ustuvorligi, likvidlik qamrov koeffitsiyenti hamda sof barqaror moliyalashtirish ko'rsatkichlarining joriy etilishi banklarning moliyaviy shoklarga chidamliligini sezilarli darajada kuchaytirdi. Natijada rivojlangan davlatlar bank sektorida tizimli xatarlar kamayib, moliyaviy inqirozlarning salbiy ta'siri cheklab qo'yildi.

Xorijiy bank amaliyotida aktivlar sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini minimallashtirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Kredit risklarini baholashda zamonaviy raqamli skoring tizimlari, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlar tahliliga asoslangan modellar keng qo'llanilmoqda. Bu esa qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini aniq baholash, kredit portfelini diversifikatsiya qilish hamda potentsial yo'qotishlarni oldindan aniqlash imkonini bermoqda. Natijada xorijiy banklarda muammoli kreditlar ulushi past darajada saqlanib, moliyaviy barqarorlik mustahkamlanmoqda.

Likvidlikni boshqarish mexanizmlari ham ilg'or xorijiy davlatlar tajribasida alohida ahamiyat kasb etadi. Banklar qisqa va uzoq muddatli majburiyatlarini bajarish imkoniyatini ta'minlash maqsadida likvid aktivlar portfelini shakllantirish, barqaror moliyalashtirish manbalarini kengaytirish hamda likvidlik risklarini real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlarini joriy etmoqda. Bu yondashuv banklarning moliyaviy bozorlar beqarorligi sharoitida ham to'lovga layoqatliligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda stress-testlash mexanizmlari xorijiy banklar faoliyatida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim instrumentiga aylangan. Turli makroiqtisodiy ssenariylar asosida bank balansiga ta'sir etuvchi risklarni baholash banklarga strategik qarorlar qabul qilishda muhim axborot bazasini yaratadi. Ayniqsa, foiz stavkalari o'zgarishi, valyuta kurslari tebranishi va iqtisodiy pasayish sharoitida banklarning kapital va likvidlik holatini oldindan baholash imkoniyati moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston bank tizimida ham so'nggi yillarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Tijorat banklarining kapital bazasini mustahkamlash, muammoli kreditlar ulushini qisqartirish, likvidlikni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish hamda risk-menejment tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan. Ushbu jarayonda Milliy bank faoliyati alohida ahamiyat kasb etib, bankda kapital va likvidlik ko'rsatkichlarining barqaror o'sishi, aktivlar portfelining kengayishi va raqamli boshqaruv elementlarining joriy etilishi kuzatilmoqda.

Milliy bank amaliyotida xorijiy tajribani bosqichma-bosqich moslashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatlari kengayib bormoqda. Xalqaro standartlarga mos ichki nazorat, audit va risklarni boshqarish tizimlarining joriy etilishi bank faoliyatining shaffofligini oshirmoqda hamda moliyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, stress-testlash jarayonlarini tizimlashtirish va raqamli risk-tahlil vositalarini chuqurroq joriy etish bankning uzoq muddatli barqarorligini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Umuman olganda, ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash faqat alohida ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Kapital va likvidlikni mustahkamlash, aktivlar sifatini yaxshilash, prudensial nazoratni kuchaytirish, stress-testlash mexanizmlarini keng qo'llash hamda raqamli texnologiyalar asosida risk-menejmentni rivojlantirish bank tizimining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlaydi. Ushbu yondashuvlarni milliy bank tizimi sharoitlariga moslashtirish O'zbekiston tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va xalqaro moliya bozorlarida ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ilg'or xorijiy davlatlar tajribasida banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda korporativ boshqaruv tizimining sifati muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Rivojlangan bank tizimlarida kuzatuv kengashlari va risklar bo'yicha qo'mitalarning mustaqilligi, menejment faoliyatining shaffofligi hamda ichki nazorat mexanizmlarining samaradorligi banklarning strategik qarorlar qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Kuchli korporativ boshqaruv tizimi bank kapitali va aktivlaridan samarali foydalanish, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish hamda moliyaviy xatarlarni cheklash imkonini beradi.

Xorijiy amaliyotda makroprudensial siyosat vositalarining keng qo'llanilishi bank tizimining umumiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Kreditlash hajmini tartibga solish, kontrsiklik kapital buferlarini joriy etish, kreditlarning iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha muvozanatli taqsimlanishini ta'minlash bank sektorida ortiqcha risklarning to'planishiga yo'l qo'ymaslik imkonini beradi. Ushbu yondashuv banklarning individual barqarorligi bilan bir qatorda, butun moliya tizimining tizimli barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham tijorat banklarining moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Xorijiy banklar faoliyatida raqamli bank xizmatlari, masofaviy identifikatsiya, avtomatlashtirilgan kreditlash va real vaqt rejimidagi risk monitoring tizimlarining joriy etilishi operatsion xarajatlarni kamaytirish va daromadlilikni oshirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik bilan bog'liq risklarning kuchayishi banklardan axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan qo'shimcha investitsiyalarni talab qilmoqda, bu esa moliyaviy barqarorlikni baholashda yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda.

Bundan tashqari, xorijiy davlatlar tajribasida banklarning moliyaviy barqarorligini baholashda ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) omillariga tobora katta e'tibor qaratilmoqda. Barqaror moliyalashtirish, yashil kreditlash va ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalar banklarning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda muhim yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Ushbu yondashuv banklarning nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarini, balki ularning iqtisodiyot va jamiyat oldidagi mas'uliyatini ham oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash ko'p omilli va uzluksiz jarayon bo'lib, u ilg'or xorijiy tajribani chuqur o'rganish va milliy bank tizimi sharoitlariga moslashtirishni talab etadi. Kapital va likvidlikni mustahkamlash, risklarni samarali boshqarish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda korporativ boshqaruvni takomillashtirish orqali bank tizimining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms*. Bank for International Settlements, Basel.
2. Bank for International Settlements. *Annual Economic Report*. Basel.
3. International Monetary Fund. *Global Financial Stability Report*. Washington, D.C.
4. World Bank Group. *Global Financial Development Report*. Washington, D.C.
5. European Central Bank. *Financial Stability Review*. Frankfurt am Main.
6. OECD. *Banking Regulation and Financial Stability*. OECD Publishing, Paris.
7. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Education.
8. Saunders, A., Cornett, M. *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. McGraw-Hill Education.
9. Rose, P. S., Hudgins, S. C. *Bank Management and Financial Services*. McGraw-Hill Education.
10. Gorton, G., Metrick, A. *Regulating the Shadow Banking System*. Brookings Papers on Economic Activity.